

Kompetencje przyszłości

Konferencja przyszłości

Obszary:

Porozmawiamy o kompetencjach

Wyzwania współczesnej edukacji

Kompetencje cyfrowe

Kompetencje społeczne nauczycieli

redakcja naukowa

Stefan M. Kwiatkowski

Wydawnictwo
FRSE

Warszawa 2018

166

Międzynarodowe projekty edukacyjne drogą do rozwoju kompetencji kluczowych

Edward Torończak

2

Wyzwania współczesnej edukacji

190

Nowoczesne doradztwo w szkołach: predyspozycje uczniów a ich przyszłość zawodowa

Stefan M. Kwiatkowski

206

Efektywna edukacja.

W poszukiwaniu balansu między technologią, kulturą i naturą

Anna Krzyżanowska

228

Kreatywność a standaryzacja: pedagogika twórczości i jej postulaty pod adresem współczesnej szkoły

Krzysztof J. Szmidt

248

Wspieranie rozwoju kreatywności wśród uczniów

Jan Fazlagić

270

Racjonalne dostosowania i modyfikacje w edukacji uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne

Ewa Domagała-Zyśk

286

Edukacja międzykulturowa w szkołach i jej znaczenie.

Wyzwania współczesnej edukacji w ramach inicjatyw UE

Magdalena Bartoszak

Racjonalne dostosowania i modyfikacje w edukacji uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne

Ewa Domagała-Zyśk

Ogólnopolska Konferencja Naukowa
SZKOŁA W ŚWIECIE ZMIAN
I NOWYCH TECHNOLOGII

Obecne zmiany systemu edukacji w Polsce w dużej mierze związane są z inkluzją – modelem edukacji, w którym każde dziecko, bez względu na poziom swoich możliwości i niepełnosprawności, jest w stanie kształcić się wraz z rówieśnikami w znajomym środowisku szkoły najbliższej swojemu miejscu zamieszkania. Dla nauczycieli oznacza to przede wszystkim konieczność doskonalenia swoich kompetencji metodycznych tak, aby móc efektywnie nauczać dzieci i młodzież ze zróżnicowanymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Celem tego rozdziału jest przedstawienie modelu projektowania uniwersalnego w uczeniu się oraz zasad stosowania racjonalnych adaptacji i modyfikacji w nauczaniu i uczeniu się. Racjonalne adaptacje to termin niejednoznaczny. Najefektywniej można zaś nauczyć się zasad racjonalnego dostosowania poprzez analizę codziennych doświadczeń szkolnych. W tekście przedstawiono i przeanalizowano wiele przykładów racjonalnych i irracjonalnych dostosowań i modyfikacji, które pomogą czytelnikowi rozwinąć własny sposób projektowania i samooceny własnej metodyki nauczania.

— Słowa kluczowe:

specjalne potrzeby edukacyjne
projektowanie uniwersalne w uczeniu
racjonalne dostosowania
racjonalne modyfikacje

Rational adaptations and modifications in education of students with special educational needs

Ewa Domagała-Zyśk

Ongoing changes of educational system in Poland are to a large extent related to inclusion - a model of education in which every child, regardless of the level of their abilities and disabilities, has the opportunity to be educated together with his peers and in a familiar environment of a school nearest to his/her place of living. For teachers, this means first and foremost the necessity of building their own methodological skills in order to be able to effectively teach children and youth with various special educational needs.

The aim of the chapter is to present the model of Universal Learning Design and the principles of applying rational adaptations and modifications in teaching and learning. Rational adaptation is an ambiguous term that can best be learned through the analysis of everyday practice experience. The text presents and analyzes many examples of rational and irrational adjustments and modifications, which will help the reader to develop their own way of designing and evaluating their teaching methodology.

— **Keywords:**

special educational needs
universal learning design
reasonable adjustment
reasonable modifications

Wstęp

Szkoła – podobnie jak wiele innych instytucji – pracuje dla przyszłości, a jednym z największych marzeń nauczycieli jest dobre przygotowanie dzieci i młodzieży do odpowiedzialnego wykonywania przyszłych zadań zawodowych i społecznych. Uczenie się tabliczki mnożenia czy czytanie *Kubusia Puchatka* znacznie wykraczają poza relatywną prostotę tych zadań, ponieważ wykonujący te czynności ośmiolatek ma szansę nauczyć się rozwiązywania problemów, radzenia sobie z trudnościami, krytycznego myślenia oraz zdrowej rywalizacji i współpracy z innymi, a kompetencje te wykorzystać także w dorosłym życiu.

Nieustanna zmiana jest stałą cechą edukacji, co należy wiązać przede wszystkim ze stałymi zmianami cywilizacyjnymi, kulturowymi i społecznymi. Pracujący kilkadziesiąt lat nauczyciel ma bowiem szansę wychować kilka pokoleń dzieci i młodzieży różniących się w dużym stopniu od siebie sposobem odbierania świata i rozwiązywania pojawiających się zadań i problemów. Zdolność do elastycznego reagowania na zmieniające się warunki pracy, wysoka motywacja do uczenia się przez całe życie i kreatywne radzenie sobie z nowymi zadaniami to istotne cechy wybitnych nauczycieli, którzy nawet po wielu latach pracy nie zamykają się w twierdzy własnych pomysłów metodycznych, ale otwarcie poszukują nowych sposobów przekazania młodym pokoleniom pasji uczenia się.

Zmiany dotyczące współczesnej szkoły w Polsce w dużej mierze związane są z inkluzją – modelem edukacji, w którym każde dziecko, niezależnie od stopnia sprawności, ma możliwość uczenia się w szkole najbliższej swojego miejsca zamieszkania (rejonowej), razem ze swoimi rówieśnikami i w znanym sobie środowisku. Dla nauczycieli oznacza to przede wszystkim konieczność takiego budowania własnego warsztatu metodycznego, by móc efektywnie uczyć dzieci i młodzież mające różne specjalne potrzeby edukacyjne (SPE). Jest to zadanie niełatwe, ale w wysokim stopniu możliwe do wykonania.

Celem artykułu jest przybliżenie modelu projektowania uniwersalnego w uczeniu się (*Universal Learning Design*) oraz zasad stosowania racjonalnych dostosowań i modyfikacji w uczeniu się i nauczaniu. „Racjonalne dostosowanie” jest terminem niejednoznacznym, najlepiej można je poznać poprzez analizę doświadczeń codziennej praktyki edukacyjnej. W tekście przedstawiono i przeanalizowano wiele przykładów racjonalnych oraz nieracjonalnych dostosowań i modyfikacji, co pomoże czytelnikowi wypracować własny sposób ich projektowania i ewaluacji.

Projektowanie uniwersalne w edukacji

Projektowanie uniwersalne w edukacji (PUE) oznacza takie przygotowywanie usług i produktów edukacyjnych (programów nauczania, scenariuszy zajęć, pomocy dydaktycznych), aby jak największa grupa uczniów (także uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne) mogła z nich korzystać bez konieczności przygotowywania specjalistycznych dostosowań i modyfikacji. Przykładami takich działań może być przygotowanie filmu edukacyjnego z napisami, intuicyjnej i prostej instrukcji do ćwiczenia multimedialnego czy zastosowanie na lekcji metod pracy włączających we wspólne działanie także uczniów ze SPE.

Projektowanie uniwersalne w edukacji opiera się na współczesnej neuropsychologii, wiedzy o mechanizmach uczenia się oraz wykorzystaniu technologii informacyjnej i komunikacyjnej (TIK). Zakłada stosowanie różnorodnych, polimodalnych środków prezentacji materiału dydaktycznego, elastyczność w zakresie formy prezentowania wiedzy i kompetencji przez uczniów (w formie pisanej, ustnej lub działania praktycznego) oraz stosowanie zróżnicowanych środków motywowania uczniów do pracy. W PUE stosuje się następujące zasady:

1. równość w dostępie,
2. elastyczność,
3. intuicyjność,
4. dostępność informacji,
5. tolerancja błędów,
6. niski poziom wysiłku fizycznego,
7. odpowiednie przestrzeń i miejsce, które są szczegółowo omówione w literaturze (por. Domagała-Zysk, 2018).

Stosowanie modelu projektowania uniwersalnego zapewnia dostęp do usług edukacyjnych dla większości uczniów. Jeśli jednak nie zaspokaja ich potrzeb, to konieczne jest zastosowanie specjalistycznych dostosowań i modyfikacji.

Racjonalne dostosowania i modyfikacje

Zastosowanie modelu projektowania uniwersalnego w edukacji pozwala w dużej mierze na przygotowanie takiego środowiska uczenia się, które jest dostępne także dla uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne, np. uczeń z trudnościami motorycznymi bez przeszkód może dotrzeć do budynku szkoły oraz poruszać się po salach i korytarzach,

uczeń słabostyszający oglądający razem z klasą film korzysta z napisów, a elektronicznie dostępne podręczniki i karty pracy mogą być przez nauczyciela dostosowywane (np. czcionki o dowolnej wielkości) i drukowane na odpowiednio dobranym papierze.

Zdarzają się jednak sytuacje, kiedy potrzeby ucznia są na tyle specyficzne, że wyczerpują się możliwości uniwersalnego projektowania i potrzebne są dodatkowe modyfikacje i dostosowania. Racjonalne dostosowania i modyfikacje (RDM) to zmiany w środowisku uczenia się, które umożliwiają uczniowi mającemu specjalne potrzeby edukacyjne uczenie się w optymalnych dla niego warunkach, nie powodując jednocześnie nadmiernego czy nieproporcjonalnego obciążenia organizatorów i innych uczestników procesu edukacji. Cele racjonalnych dostosowań i modyfikacji to: wyrównanie szans edukacyjnych uczniów ze SPE, umożliwienie im równego dostępu do edukacji, stworzenie warunków do pełnego i integralnego rozwoju oraz zmniejszenie trudności w funkcjonowaniu psychospołecznym.

Dostosowywania i modyfikacje to dwie różne formy wsparcia. W przypadku dostosowań nie obniżamy wymagań wobec dziecka – są one takie same jak w stosunku do dzieci bez dysfunkcji, inna jest natomiast forma przekazu nauczanych treści. Modyfikacje w edukacji polegają natomiast na zmianach w zakresie treści nauczania, co zazwyczaj polega na ograniczeniu treści fakultatywnych i poszerzających materiałów nauczania, zmniejszeniu liczby wykonanych zadań, rezygnacji z zadań trudniejszych lub wymagających umiejętności, których nie mają uczniowie ze SPE. Mogą oni potrzebować modyfikacji o różnym zakresie, jednak w żadnej sytuacji zakres treści nauczania potrzebny do ukończenia danego etapu edukacji nie powinien być mniejszy, niż zakłada to podstawa programowa kształcenia ogólnego. Racjonalne dostosowania i modyfikacje nie oznaczają faworyzowania ucznia lub grupy uczniów, ale likwidowanie barier, które uniemożliwiają danej osobie funkcjonowanie na poziomie podobnym do poziomu funkcjonowania osób sprawnych. Oznaczają także stworzenie takich warunków edukacji, aby umożliwić uczniom równy dostęp do edukacji i innych praw przynależnych osobom w ich wieku.

Jeśli możliwe jest przygotowanie dostosowań i modyfikacji, ale nie jest to realizowane z powodu opieszałości lub niechęci pracowników instytucji edukacyjnej, wówczas świadczy to o dyskryminacji uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne.

Zakres racjonalności dostosowań i modyfikacji

Konwencja praw osób niepełnosprawnych oraz inne międzynarodowe i krajowe dokumenty wskazują, że zakres dostosowań i modyfikacji w edukacji uczniów ze SPE powinien być racjonalny. Używane w tym kontekście pojęcie *reasonable* może być też tłumaczone jako *rozsądny, uzasadniony, sensowny, umiarkowany* czy *godziwy*.

Projektowanie uniwersalne zakłada, że dany produkt będzie używany przez wielu różnorodnych odbiorców, natomiast dostosowania i modyfikacje są zawsze przygotowywane dla konkretnego ucznia, po należyтым rozważeniu zakresu jego potrzeb i możliwości przygotowania konkretnej zmiany. Dobrą praktyką jest podejmowanie decyzji o zakresie oraz sposobach dostosowań i modyfikacji w zespole. W jego skład wchodzi: uczeń i/lub jego rodzice, wychowawca (który występuje w imieniu nauczycieli pracujących z dzieckiem), specjaliści kompetentni w zakresie oceny potrzeb i możliwości ucznia mającego specjalne potrzeby edukacyjne oraz pracownik administracji odpowiedzialny za finansowanie placówki. Taki zespół w trakcie dyskusji i poszukując koniecznego kompromisu, jest odpowiedzialny za podjęcie decyzji o możliwości przygotowania konkretnych rozwiązań, a następnie monitorowania i ewaluacji efektów zmian. Decyzje powinny być podejmowane z uwzględnieniem następujących kroków i zasad:

1. Uczeń (lub jego rodzice/opiekunowie prawni) zgłasza potrzebę danego dostosowania lub wyraża zgodę na taką propozycję ze strony szkoły.
2. Niezbędnym krokiem jest pozyskanie opinii i rekomendacji specjalistów w kwestii potrzeb i możliwości uczniów z daną dysfunkcją.
3. Następnie oceniana jest praktyczność konkretnego rozwiązania, z uwzględnieniem nakładu pracy i czasu nauczycieli oraz innych osób pracujących z uczniem.
4. Przy przygotowywaniu dostosowań i modyfikacji konieczne jest przestrzeganie zasad BHP – dostosowanie nie może zagrażać życiu ani bezpieczeństwu innych uczniów i pracowników szkoły.
5. Standardy edukacyjne (przede wszystkim w zakresie realizacji podstawy programowej) nie mogą zostać znacząco zmienione.
6. Dostosowania i modyfikacje nie mogą naruszać dobra innych uczniów.
7. Konieczna jest ocena kosztów danych rozwiązań i realnych możliwości zdobycia funduszy na ich wdrożenie.

W dalszej części tekstu zostaną omówione te zasady oraz przeanalizowane przykłady rozwiązań racjonalnych i nieracjonalnych. Analizy te mogą stać się przedmiotem dalszych dyskusji, a także pomóc nauczycielom i specjalistom w zakresie edukacji inkluzyjnej w wypracowaniu stanowiska w kolejnych sytuacjach, z którymi przyjdzie im się zmierzyć w praktyce edukacyjnej.

Uczeń (lub jego rodzice/opiekunowie prawni) zgłasza potrzebę danego dostosowania lub wyraża zgodę na taką propozycję ze strony szkoły

Jak już wspomniano w tym artykule, dostosowania i modyfikacje przygotowywane są dla konkretnego ucznia, choć mogą także służyć innym osobom. Oznacza to, że kluczowe jest ustalenie, jakie są potrzeby danej osoby oraz jakie są cele procesu przygotowywania dostosowań i modyfikacji w ścisłej współpracy z uczniem lub jego rodzicami (opiekunami).

Sytuacja 1

Dyrektor szkoły po otrzymaniu informacji, że w kolejnym roku szkolnym w placówce będzie uczył się chłopiec z dysfunkcją słuchu, zorganizował dla wszystkich nauczycieli kurs języka migowego. We wrześniu okazało się jednak, że chłopiec ten nie zna języka migowego, natomiast odnosi dużą korzyść z posługiwania się systemem FM. Niestety, szkoła nie miała już funduszy na zakup tego typu urządzeń. Co prawda kurs języka migowego może okazać się pomocny w pracy z innymi uczniami, którzy w przyszłości mogą trafić do tej szkoły, jednak w tym konkretnym przypadku zabrakło współpracy z zainteresowaną osobą i/lub jej rodzicami.

Sytuacja 2

Dyrektor, wiedząc, że od września w jego szkole rozpocznie naukę dziecko poruszające się na wózku inwalidzkim, kilka miesięcy przed rozpoczęciem roku szkolnego zaprosił ucznia z rodzicami na spotkanie, by poznać jego potrzeby i możliwości. Szkoła miała podjazd dla wózków oraz windę umożliwiającą uczniowi sprawne przemieszczanie się po budynku. Okazało się jednak, że wysokość wózka uniemożliwia dziecku wygodne korzystanie z ławki szkolnej, dlatego dyrektor zamówił stolik o odpowiedniej wysokości.

Pozyskanie opinii i rekomendacji specjalistów o potrzebach oraz możliwościach uczniów z daną dysfunkcją

Potrzebę dostosowań i modyfikacji najczęściej przedstawiają w dokumentach medycznych czy psychopedagogicznych specjaliści zajmujący się rehabilitacją (w tym rehabilitacją edukacyjną) ucznia. Potrzeby dziecka określają w zaświadczeniu lekarskim, opinii czy orzeczeniu. Jednocześnie rodzice, będący najbliższą rodziną, są najczęściej osobami dobrze poinformowanymi o zasadności i niezbędności konkretnych rozwiązań. Przy ustalaniu ostatecznych wersji dostosowań i modyfikacji rolą profesjonalistów jest szczegółowe przedstawienie rodzicom wad i zalet określonych rozwiązań oraz ich wpływu na dalszą edukację dziecka. To psychologowie, pedagodzy i nauczyciele są ekspertami od edukacji, nie należy więc oczekiwać od rodziców i opiekunów, by podejmowali kompetentne decyzje o ścieżce edukacyjnej dziecka bez umożliwiania im należytego rozeznania w konsekwencjach bieżących decyzji. Rodzice mogą mieć trudność w ocenie możliwości edukacyjnych i zawodowych swojego dziecka. Mogą też mieć tendencję do nadmiernego odciążania dziecka, zwalniania go z różnych obowiązków i zadań lub przeciwnie – mogą stawiać dziecku zbyt wygórowane wymagania. Rekomendacje specjalistów są w tym zakresie bardzo ważną wskazówką warunkującą zastosowanie lub wykluczenie danej zmiany w edukacji.

Sytuacja 3

Uczennica słabosłysząca od pierwszych lekcji języka angielskiego została uznana za osobę, która – mimo że dosyć dobrze posługiwała się mową w języku narodowym – nie będzie mówić w obcym języku, ale będzie się go uczyć tylko w formie pisemnej. Zgodziła się na to jej matka, która była przekonana o bardzo niskich możliwościach intelektualnych swojego dziecka. Przez kilka lat nauki w szkole żaden z nauczycieli nie pracował nad wymową angielskiego tej uczennicy – chcąc coś powiedzieć w języku obcym, odczytywała słowa zgodnie z ich zapisem. Jako nastolatka po operacji wszczepienia implantu miała dużo lepsze możliwości słyszenia, w znaczący sposób poprawiła się jej sprawność mówienia w języku polskim. Okazało się również, że uczennica mogłaby też mówić po angielsku, jednak przez niekorygowane latami i utrwalane błędy w wymowie niestety nie jest w tym języku rozumiana.

Sytuacja 4

Matka chłopca z IV klasy, którego nauka liczenia kończyła się niepowodzeniem, zgłosiła do wychowawcy klasy postulat zmiany. Miałyby ona polegać m.in. na możliwości używania kalkulatora do najprostszych obliczeń. Nauczyciel oraz pedagog uznali jednak, że tak znaczące obniżenie wymagań na wczesnym etapie edukacji utrudni dziecku dalsze realizowanie programu matematyki, ponieważ podstawowe sprawności rachunkowe są potrzebne na każdym kolejnym etapie uczenia się. Uczniowi zaproponowano natomiast dodatkową godzinę zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, w których czasie będzie mógł ćwiczyć umiejętność mnożenia z wykorzystaniem lubianych przez niego ćwiczeń z komputerem. Matce przekazano także informacje o bezpłatnych portalach internetowych, na których można znaleźć atrakcyjne dla dziecka ćwiczenia matematyczne pozwalające na lepsze utrwalenie materiału nauczania.

Ocena praktyczności danego rozwiązania, z uwzględnieniem nakładu pracy i czasu nauczycieli oraz innych osób pracujących z uczniem

Proces wspierania ucznia mającego specjalne potrzeby edukacyjne wymaga tworzenia koalicji i poszukiwania sojuszników. Tylko wzajemna współpraca wszystkich zainteresowanych stron daje szansę na wypracowanie kompromisu i najbardziej korzystnych dla dziecka racjonalnych dostosowań i modyfikacji. Konieczne jest zatem bardzo konkretne ustalenie, jakie działania mogą być podjęte, jak bardzo są czasochłonne i kto (oraz na jakich warunkach – umowy o pracę, umowy-zlecenia, wolontariatu) będzie je wykonywał. Nie jest zatem słuszne podejmowanie decyzji o dostosowaniach, które są niepraktyczne lub wymagają nieproporcjonalnie dużego wkładu pracy w stosunku do przewidywanych korzyści. Nadmierne obarczanie dodatkowymi obowiązkami nauczycieli czy rodziców nie jest racjonalnym dostosowaniem, rodzi frustrację i niechęć do uczniów mających specjalne potrzeby, obniża także motywację do podejmowania działań na ich rzecz w przyszłości.

Sytuacja 5

Rodzicom chłopca z silnymi objawami nadpobudliwości psychoruchowej zaproponowano spotkania terapeutyczne w godzinach pracy gabinetu pedagoga szkolnego (przed godz. 15). Rodzice, pracujący od godz. 7

do 15, początkowo kilkakrotnie brali udział w spotkaniach, jednak na dłuższą metę okazało się to niemożliwe. Nie zaproponowano im innej godziny spotkań, uznano, że bezzasadnie przerwali uczestnictwo w spotkaniach i nie dołożyli starań, aby wystarczająco współpracować z pedagogiem szkolnym. Jest to przykład nieracjonalnego dostosowania, wymagającego od jednego z podmiotów edukacji zbyt trudnych dla niego zadań.

Sytuacja 6

Do klasy VI szkoły ogólnodostępnej przeniósł się uczeń z dysfunkcją wzroku (wymagał pracy na materiałach w powiększonym druku). Uzgodniono, że szkoła zapewni mu takie materiały. Okazało się jednak, że kopie przygotowywane na wystłużonej szkolnej kserokopiarce są słabo czytelne, a powiększanie fragmentów książek i materiałów własnych nauczycieli trwa bardzo długo. Prośby nauczycieli o wymianę sprzętu nie były uwzględniane przez kilka tygodni. Nie godząc się z taką sytuacją, zaczęli korzystać z usług profesjonalnego kopiowania, opłacając je z własnych funduszy. Takie rozwiązanie oznacza nałożenie na nauczycieli nieusprawiedliwionych dodatkowych obciążeń i nie jest racjonalnym dostosowaniem.

Konieczność przestrzegania zasad BHP

– dostosowanie nie może zagrażać życiu ani bezpieczeństwu innych uczniów i pracowników szkoły

Każde dostosowanie musi być zgodne z obowiązującym prawem i nie może narażać nikogo na żadne niebezpieczeństwa. Pozwolenie rodziców ucznia z głęboką dysfunkcją wzroku na samodzielne przychodzenie do szkoły osobom postronnym może wydawać się niebezpieczne. Jednak taka decyzja zależy od oceny sytuacji przez rodziców i służy nabyciu przez ucznia jak największej samodzielności. Opisana sytuacja nie naraża na niebezpieczeństwo innych osób i jest podjęta zgodnie z prawem przez rodziców dziecka. Wszelkie jednak działania, w których uczestniczą inni uczniowie i pracownicy szkoły, muszą uwzględnić nie tylko potrzeby ucznia ze SPE, lecz także pełne bezpieczeństwo innych podmiotów edukacji. Dotyczy to zarówno tzw. otoczenia fizycznego (np. podjazdy dla wózków i rampy muszą być stabilne, nie mogą zagrażać bezpieczeństwu innych dzieci), jak i zachowania uczniów ze SPE (niekontrolowane wybuchy agresji wobec innych osób).

Sytuacja 7

Chłopiec z padaczką jest uczniem szkoły ogólnodostępnej. Uczeń regularnie przyjmuje leki i nie ma ataków, jednak wszyscy nauczyciele zostali przeszkoleni, jak powinni się zachować, gdyby doszło do takiej sytuacji. Zorganizowano też spotkanie rodziców i wychowawcy. Ustalono, że szczególne sytuacje mogą pojawić się na zajęciach z wychowania fizycznego. Zgodnie z zaleceniami lekarzy uczeń może brać udział wraz z innymi dziećmi w zajęciach WF, ale niektóre ćwiczenia są dla niego niewskazane. Nauczyciel wie, że uczeń z padaczką w czasie zajęć gimnastycznych nie powinien wspinać się na drabinki (w czasie takich zadań może odgrywać rolę pomocnika sędziego-nauczyciela i oceniać poprawność wykonania zadania przez inne dzieci), nie może też asekurować innego dziecka, by bezpiecznie wykonało zadanie (np. skok przez kozła), bo mogłoby to zagrażać bezpieczeństwu tego drugiego ucznia.

Sytuacja 8

Matka chłopca z poważnymi zaburzeniami alergicznymi zgłosiła prośbę o podwyższenie w klasie temperatury powietrza, ponieważ wtedy jej dziecko lepiej się czuje, a zmiany alergiczne są mniej dokuczliwe. Po konsultacjach ze specjalistami oceniono jednak, że podwyższenie temperatury w klasie byłoby niekorzystne dla innych uczniów, którym byłoby w tej sytuacji zbyt gorąco, a to zagrażałoby ich dobremu samopoczuciu. Oznaczałoby to nieracjonalne dostosowanie, które co prawda służyłoby jednemu dziecku, ale przeszkadzałoby innym. Po rozmowie z pielęgniarką szkolną matka zgodziła się ciepiej ubierać swoje dziecko do szkoły, a dyrektor przystał na to, aby dziecko na obowiązujący w szkole mundur nakładało potrzebny mu w niektóre dni ciepły polar.

Standardy edukacyjne (przede wszystkim w zakresie realizacji podstawy programowej) nie mogą zostać znacząco zmienione

Zastosowane dla konkretnego ucznia modyfikacje i dostosowania nie mogą naruszać dobra innych dzieci, jeśli chodzi o wysoką jakość edukacji. Dotychczasowe badania nie potwierdzają obniżenia się poziomu edukacji w klasach integracyjnych. Okazało się, że jest wręcz przeciwnie – w niektórych z nich poziom edukacji jest wyższy niż w innych klasach w tej samej szkole. Może się to wiązać ze szczególnie starannie planowanym i prowadzonym procesem dydaktycznym (w którym często

bierze udział dwóch nauczycieli), a także z mniejszą liczebnością klas oraz wyższym poziomem kompetencji społecznych dzieci, które uczą się w klasach integracyjnych. W niektórych szkołach rodzice jednak protestują przeciwko obecności dzieci mających specjalne potrzeby w klasach ich dzieci, uzasadniając to obniżeniem poziomu nauczania, nadmierną ilością czasu przeznaczanego przez nauczycieli dla uczniów ze SPE, zaniżaniem wymagań w procesie oceniania. Należy zatem podkreślić, że dostosowania i modyfikacje nauczania powinny być tak opracowane, by w żaden sposób nie obniżyć standardów edukacji w danej placówce. Jak jednak wspomniano wcześniej, zazwyczaj staranność przygotowywania procesu nauczania dziecka ze SPE działa korzystnie na poziom edukacji w całej klasie. Uczniowie i rodzice mają także szanse doświadczenia poczucia bezpieczeństwa i wzajemnej solidarności, wiedząc, że jeśli ich dziecko będzie w którymś momencie edukacji potrzebowało pomocy, to zostanie mu ona udzielona.

Sytuacja 9

W klasie IV uczy się dziecko z zespołem Downa. Na spotkaniu klasowym rodzice zgłosili swoje obawy, że nie jest realizowany program zajęć z przyrody, a nauczyciel poświęca zbyt dużo czasu na tłumaczenie pojęć i instrukcji do zadań choremu uczniowi. Nauczyciel przyznał, że dziecko z zespołem Downa nie radzi sobie z materiałem, ale jako nauczyciel czuje się odpowiedzialny za zrealizowanie przez niego podstawy programowej. Po dyskusji w gronie pedagogicznym ustalono, że pomimo dobrego radzenia sobie ucznia z nauką na poziomie edukacji wczesnoszkolnej w klasie IV konieczne jest dokładniejsze skonstruowanie jego Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego, uwzględniającego potrzebne modyfikacje w programie nauczania. Dyrektor skierował także do pracy w tej klasie studenta-praktykanta, który podjął się indywidualnej regularnej pracy z uczniem. Nauczyciel przyrody postanowił przepracować swój warsztat metodyczny, tak aby w pełni zrealizować program w klasie IV, jednocześnie zapewniając jego realizację w zakresie wyznaczonym dla ucznia ze SPE.

Dostosowania i modyfikacje nie mogą naruszać dobra innych uczniów

Dobra uczniów danej klasy nie obejmują tylko zapewnienia im poczucia bezpieczeństwa oraz pełnej realizacji programu nauczania. Wysokiej

jakości edukacja obejmuje przecież wiele wydarzeń i działań, które co prawda nie są zawarte w oficjalnych dokumentach, ale sprawiają uczniom wiele radości, są lokalną tradycją i stanowią nowe okazje do podnoszenia różnego typu kompetencji. Dotyczy to wycieczek klasowych, udziału w lokalnych działaniach kulturalnych, lekcji prowadzonych poza budynkiem szkoły, kreatywnych i niestandardowych projektów edukacyjnych. Dostosowania i modyfikacje wprowadzane ze względu na dobro ucznia ze SPE nie mogą być przeszkodą w podejmowaniu takich działań przez innych uczniów. W każdym konkretnym przypadku wymaga to oczywiście rozmowy i zgodnych ustaleń. Uczniowie powinni mieć możliwość zdecydowania, czy np. Dzień Dziecka chcą świętować dyskoteką (w której nie będzie mógł wziąć udziału ich kolega z epilepsją, ponieważ nie może przebywać w pomieszczeniu, gdzie są światła stroboskopowe), czy wspólnym wyjściem do *escape room*, w którym będą mogli bawić się wszyscy uczniowie. Takie kwestie powinni ustalać nie tylko nauczyciele i rodzice, a odpowiednio moderowana dyskusja może być znakomitą praktyczną lekcją akceptacji i szukania kompromisu.

Sytuacja 10

W zwyczaju szkoły X jest coroczny wyjazd V klasy na trzydniową wycieczkę, w której czasie uczniowie poznają jeden z parków narodowych. W klasie uczy się chłopiec z poważną chorobą nerek, który często musi korzystać z toalety, stale przyjmuje leki i ma duże ograniczenia dietetyczne. Wychowawca klasy ma dylemat: czy w związku z tym klasa powinna pojechać na tę wycieczkę, czy raczej zorganizować wycieczkę jednodniową, bez nocowania poza domem. Uczniowie bardzo chcą pojechać na dłuższą wycieczkę. W gronie nauczycieli zdecydowano, że powinna się ona odbyć, ponieważ jej brak oznaczałby dla uczniów poważne ograniczenie w procesie ich edukacji, zarówno ze względów poznawczych, jak i ich rozwoju społecznego (dla wielu uczniów jest to pierwszy samodzielny kilkudniowy wyjazd). Zorganizowano także w tej sprawie spotkanie z rodzicami chorego dziecka, którzy początkowo potwierdzili brak jego udziału w tej wyprawie. W czasie rozmowy okazało się jednak, że możliwe jest spełnienie kilku warunków, tak aby uczeń mógł pojechać razem z klasą. Zdecydowano, że: autokar w czasie kilkugodzinnej podróży będzie regularnie co godzina zatrzymywał się i uczniowie będą mieli możliwość skorzystania z toalety, w ośrodku chłopiec otrzyma miejsce w pokoju kilkusobowym z łazienką (aby

mógł spędzać czas z rówieśnikami, ale jednocześnie bez skrępowania korzystać w nocy z toalety), ośrodek zapewni właściwe posiłki dietetyczne, a nauczyciel przypomni dziecku o przyjęciu lekarstw. Takie dostosowanie przebiegu wycieczki zapewniło wszystkim uczniom skorzystanie z tego ważnego elementu edukacyjnego.

Sytuacja 11

Uczniowie rozwiązują test po zakończeniu realizacji pewnej części materiału. Test był zapowiedziany odpowiednio wcześniej, wszyscy uczniowie mieli materiały umożliwiające przygotowanie się do niego. Nauczyciel wie, że jeden z uczniów ma obniżoną koncentrację uwagi i łatwo się rozkojarza, rozpraszając przy tym także innych uczniów i przeszkadzając im w pracy. W porozumieniu z rodzicami ucznia i nim samym zapada decyzja, że chłopiec napisze sprawdzian w cichym pomieszczeniu – w gabinecie pedagoga. W czasie pisania testu będzie mógł wstawać i przechadzać się po pomieszczeniu, co zazwyczaj robi w sytuacjach napięcia. Zmiana miejsca uczenia się oznacza także racjonalne dostosowanie, konieczne dla ucznia i jego rówieśników.

Konieczna jest ocena kosztów danych rozwiązań i realnych możliwości pozyskania funduszy na wdrożenie danego rozwiązania

W każdym kraju możliwości edukacyjne związane są z funduszami budżetowymi, a ich zazwyczaj jest zbyt mało, aby zaspokoić wszystkie zgłaszane potrzeby. Dotyczy to także uczniów mających specjalne potrzeby edukacyjne – zarówno model projektowania uniwersalnego, jak i niezbędne dostosowania oraz modyfikacje w sytuacjach szczególnych oznaczają konieczność ponoszenia dodatkowych kosztów związanych z zakupem produktów lub usług (pracy specjalistów i nauczycieli). Z tego względu o pieniądzach należy rozmawiać w kontekście (albo jest coś tak dziwnego jak „kontekście”, albo to literówka i powinno być „kontekście” – wyjaśnię z autorem) edukacji uczniów ze SPE – aby jak najrozsądniej wydać każdą budżetową złotówkę.

Sytuacja 12

Nauczyciel korzysta na lekcji z opracowanej przez siebie karty pracy. W zależności od potrzeb uczniowie otrzymują je wydrukowane czcionką różnej wielkości, na papierze białym lub pastelowym. Mają też możliwość

rozwiązywania tych samych zadań na tablicie. Różnorodność środków potwierdza zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego. Jeden z uczniów ma znaczny niedowład ręki i nie może korzystać ze standardowego urządzenia. Potrzebna jest specjalna mysz komputerowa, która pomoże mu kontrolować ruchy i rozwiązywać zadania. Zakup takiej myszy (finansowany z pieniędzy publicznych) oznacza racjonalne dostosowanie.

Sytuacja 13

Uczeń słabosłyszący posługuje się mową, ma wszczepiony implant ślimakowy, co znacznie zwiększa jego możliwości odbierania mowy dźwiękowej. W sali szkolnej stworzono dobre warunki akustyczne – ściany wyciszone są korkiem, na posadzce jest wykładzina, a krzesła mają na nóżkach miękkie nakładki, żeby uniknąć hałasu związanego z szuraniem. Uczeń ma jednak trudności z jednoczesnym słuchaniem i robieniem notatek, szczególnie na zajęciach z języka polskiego. Rodzice zgłosili ten problem, ale szkoła nie ma funduszy na zatrudnienie profesjonalnego skryby. W tej sytuacji wychowawca zaproponował, żeby każdego dnia inny uczeń z klasy pełnił funkcję osoby robiącej szczegółową i czytelną notatkę, a następnie zamieszczał ją w zamkniętej grupie na portalu szkoły. Taka notatka jest znakomitym wsparciem dla ucznia słabosłyszącego, który może koncentrować się całkowicie na uczestniczeniu w lekcji, jednocześnie może być przydatna dla innych uczniów. Takie rozwiązanie jest przykładem racjonalnego dostosowania, stwarza także okazję do kształtowania w uczniach postawy odpowiedzialności i współpracy.

Zakończenie

Inkluzja społeczna osób z niepełnosprawnościami, obejmująca także nauczanie inkluzyjne (włączające), to współcześnie nie tylko marzenie, lecz także postulat wynikający z przepisów prawnych (np. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych) oraz rekomendacji autorytetów w zakresie edukacji i niepełnosprawności (por. Vanier, 2013, 2015; Kristeva, Vanier, 2012). W nauczaniu inkluzyjnym kluczową rolę odgrywa zastosowanie zasad projektowania uniwersalnego oraz niezbędnych dostosowań i modyfikacji, które powinny być postrzegane nie tyle przez pryzmat funduszy i nadzwyczajnych kompetencji nauczyciela, ile koniecznych zmian w zakresie mentalności i postaw wszystkich podmiotów edukacji – uczniów (i tych ze SPE, i tych, którzy nie zgłaszają specjalnych potrzeb), rodziców, nauczycieli i organów prowadzących szkoły.

Bibliografia

- q Domagała-Zyśk, E. (2017), *Standardy i wskazówki przygotowywania oraz adaptacji narzędzi diagnostycznych i procesu diagnostycznego dla dzieci i młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną oraz trudnościami w uczeniu się* [w:] K. Krakowiak (red.), *Diagnoza specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dzieci i młodzieży. Standardy, wytyczne oraz wskazówki do przygotowania i adaptacji narzędzi diagnostycznych dla dzieci i młodzieży z wybranymi specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi*, Warszawa: ORE, s. 195–205.
- q Domagała-Zyśk, E. (2015), *Projektowanie uniwersalne w edukacji osób z wadą słuchu* [w:] M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska (red.), *Z problematyki teatrolologii i pedagogiki*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 553–568.
- q Domagała-Zyśk, E. (2018), *Dostosowanie lekcji języka angielskiego jako obcego do potrzeb uczniów z dysfunkcją słuchu w nauczaniu wczesnoszkolnym*, „Szkoła Specjalna”, nr 1, s. 12–20.
- q Kristeva, J., Vanier, J. (2012), *Bezsens słabości*, Poznań: Wydawnictwo w Drodze.
- q Vanier, J. (2015), *Wielkie pytania życia*, Kielce: Wydawnictwo Charaktery.
- q Vanier, J. (2013), *Znaki*, Kraków: Wydawnictwo Esprit.